

УДК

О. С. Гордієнко,
здобувач кафедри менеджменту,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті автором досліджено сучасні підходи до визначення функціональних складових системи економічної безпеки суб'єктів господарювання та здійснено їх систематизацію на основі об'єктів захисту. Запропоновано класифікацію загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання, яка ґрунтується на об'єктах захисту та функціональних складових системи економічної безпеки.

In the article the author investigates current approaches to defining the functional components of economic security entities and by ordering them on the basis of the work. The classification of threats to economic security entities, based on the objects of protection and functional components of economic security.

Ключові слова: економічна безпека, система економічної безпеки, функціональні складові, загрози, об'єкт захисту, мінімізація впливу загроз.

Key words: economic security, economic security system, functional components, threats, object protection, minimization of threats.

ВСТУП

У сучасних умовах підприємства самі визначають свою економічну політику, формують портфель замовлень, організовують виробництво й збут продукції, відповідають за формування оборотних коштів та погашення зобов'язань. Все це актуалізує й загострює проблему забезпечення економічної безпеки їх діяльності й вимагає створення на підприємстві власної системи безпеки, що не може бути шаблонною. Вона унікальна на кожному підприємстві, оскільки залежить від рівня розвитку й структури виробничого потенціалу, ефективності його використання й спрямованості діяльності, кваліфікації кадрів, виробничої дисципліни, від стану навколишнього середовища, виробничих зв'язків, конкурентного середовища, ризикованості виробництва тощо.

Досить часто забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання зводять до протистояння, захисту від різного роду економічних злочинів (крадіжки, шахрайство, підробки, підпали, несумлінна конкуренція й промислове шпигунство, інформаційна безпека тощо), але це поняття набагато ширше і потребує досконалого вивчення.

Питанням економічної безпеки присвячені наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких слід назвати таких, як: О. Ареф'єву, В. Васенка, О. Василика, О. Власюка, М. Денисенка, Ф. Евдокімова, А. Заїчковського, І. Мігус, В. Мунтіяна, С. Покропівного, В. Сідака та багатьох інших.

Погоджуючись із Мігус І.П., вважаємо за доцільне економічну безпеку підприємства розглядати як складну динамічну систему, яка дозволяє здійснювати управління діяльністю суб'єкта господарювання шляхом мінімізації впливу на нього внутрішніх і зовнішніх загроз для досягнення ним поставленої стратегічної мети [1].

У процесі діяльності будь-якого суб'єкта господарювання відбувається прямий чи непрямий вплив на нього різноманітних загроз, що як позитивно, так і негативно впливають на результати функціонування підприємства.

Дослідженню суті й причин виникнення загроз економічній безпеці підприємства приділяється значна увага вітчизняними та зарубіжними науковцями [1—15]. У наукових працях О. Барановського [2], Г. Козаченко [3], М. Куркіна [4], В. Слізкої [5], О. Сосніна, П. Пригунова [6] приділено суттєву увагу суті різних видів загроз, що впливають на діяльність підприємства.

Класифікацію загроз економічній безпеці підприємства відображено у наукових працях таких авторів, як І. Мігус [1], Т. Васильців [7], В. Ортинський [8], В. Геєць [9], Покропівний [10], Д. Зеркалов [11], В. Ярочкін [12], С. Дубецька [14] та інші. На жаль, різноманітність підходів до класифікації загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання не дозволяє здійснити їх систематизацію та потребує подальшого дослідження виходячи з потреб конкретного суб'єкта господарювання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження полягає у вдосконаленні класифікації загроз економічній безпеці на основі функціональних складових системи економічної суб'єктів господарської діяльності.

Основними методами, використаними в процесі дослідження, були такі: метод узагальнення та метод систематизації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Грунтуючись на працях українських та зарубіжних вчених [1—15] та виходячи із позицій системного аналізу, автором було систематизовано перелік функціональних складових системи економічної безпеки підприємств за видовою ознакою (табл. 1).

Виходячи з проведеного дослідження, пропонуємо з числа поданих авторами функціональних складових вибрати такі, що найбільше відповідають об'єктам захисту, а саме:

1) фінансова складова — забезпечує захист фінансових ресурсів суб'єкта господарювання та їх використання для досягнення стратегічних цілей;

2) правова складова — всебічне правове забезпечення діяльності підприємства; дотримання чинного законодавства, юридична підтримка прийняття господарських рішень;

3) технологічна складова — ступінь відповідності застосовуваних на підприємстві технологій найкращим світовим зразкам за умови оптимізації витрат ресурсів, розвиток технологічного потенціалу;

4) інформаційна складова — це ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства, представлення підприємства у середовищі партнерів та конкурентів, захист інформаційних ресурсів.

Автор погоджується з І.П. Мігус [1] щодо поділу інформаційної складової на інформаційно-аналітичну та інформаційно-психологічну, оскільки діяльність будь-якого підприємства, з одного боку, тісно пов'язана з психологічним кліматом, що створюється у його трудовому колективі, між керівництвом та власниками, між акціонерами, а також між всіма вищезазначеними особами та зовнішніми особами, зацікавленими в отриманні внутрішньої інформації про діяльність товариства. Впровадження запропонованої автором інформаційно-психологічної складової дозволить ідентифікувати та нейтралізувати не лише загрози, пов'язані із захистом інформації, а й з використанням інформації про діяльність акціонерного товариства інсайдерами та аутсайдерами.

З іншого боку, суттєвий вплив на економічну безпеку здійснює зовнішнє та внутрішнє середовище, дослідження якого потребує інформаційно-аналітичної діяльності служби економічної безпеки підприємства;

5) екологічна складова — дотримання чинних екологічних норм, мінімізація втрат від забруднення довкілля;

6) кадрова складова — забезпеченість підприємства необхідними кадровими ресурсами, формування ефектив-

Таблиця 1. Складові економічної безпеки в розрізі існуючих концептуальних підходів її оцінки

Об'єкт захисту	Функціональні складові системи економічної безпеки	Покропивний С. Ф.	Пішико О. С.	Мігус І.П.	Кракос Ю. Б.	Глушенко С. В.	Попович П.	Петровиц Й. М.	Яременко О. Ф.	Загорна Т. О.	Гетьман О. О.	Шваб Л. І.	Донець Л. І.
Фінансові ресурси	Фінансова	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Технології виробництва	Техніко-технологічна	+			+					+	+		
	Технологічна		+	+			+	+					
	Енергетична							+					
	Техногенна							+					
	Виробнича					+							
Майнові цінності	Ресурсна							+	+			+	
	Майнова			+									
Працівники	Силова	+	+		+			+	+	+	+		+
	Інтелектуальна й кадрова	+			+								+
	Інтелектуальна		+					+	+		+		
	Кадрова		+	+				+	+	+	+		
	Менеджмент і кадри					+							
	Проведення шпіонажу					+							
	Соціальна							+				+	
	Культури					+							
Правове забезпечення діяльності	Політико-правова	+			+					+	+		+
	Правова		+	+				+	+				
	Юридична					+							
Інформація	Інформаційна	+	+	+	+		+	+	+	+	+		+
	Інтерфейсна		+					+	+				
	Інформації та прийняття рішення					+							
Екологічний стан	Екологічна	+	+	+	+		+	+					

ної системи управління персоналом та комунікативної політики.

Деякі автори виокремлюють інтелектуальну складову, під якою розуміють збереження і розвиток інтелектуального потенціалу підприємства; розвиток креативного мислення та творчого підходу працівників. На наш погляд, інтелектуальна складова не може існувати поза межами кадрової безпеки, оскільки становить її частину.

Полянська А.С. та Троценкова Т.А. пропонують замість поняття "силова безпека" використовувати поняття "трудова безпека та безпека життєдіяльності" [13], під якою розуміють охорону праці на підприємстві.

Вважаємо, що під "силовою складовою" доцільно розуміти забезпечення фізичної і моральної безпеки працівників підприємства, гарантування безпеки майнових та фінансових ресурсів, забезпечення сприятливих зовнішніх умов розвитку та відносити її до кадрової безпеки;

7) майнова складова — невід'ємною складовою діяльності будь-якого акціонерного товариства є його майно, яке використовується в процесі господарської діяльності та є об'єктом посягань при недружніх поглинаннях зацікавлених осіб. Саме тому автор вважає за необхідне включити до скла-

Таблиця 2. Класифікація загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання

Функціональні складові	Об'єкт загроз	Загрози		Можливі наслідки
		внутрішні	зовнішні	
Фінансова	Фінансові ресурси	<ul style="list-style-type: none"> – нестача та недостатньо ефективне управління фінансовими ресурсами; – прорахунки в інвестиційній політиці; – використання неефективних інструментів управління ризиком у контрактах; – зниження якості дебіторської заборгованості 	<ul style="list-style-type: none"> – надмірність податкового навантаження – складність доступу та висока вартість фінансових ресурсів; – зростання інфляції; – високий рівень конкуренції; – штрафи, санкції; – нестабільне становище банківської системи 	<ul style="list-style-type: none"> – відмова у кредитуванні, – зростання дефіциту грошових коштів
		<ul style="list-style-type: none"> – недосконалість (невідповідність) внутрішньої нормативної документації вимогам чинного законодавства – неефективна організаційна структура – неефективна робота юридичного відділу підприємства – висока зношеність матеріально-технічної бази; – низький рівень фондівдвачі; – недостатній обсяг страхових товарних запасів; – неефективне використання торговельної площі, обладнання 	<ul style="list-style-type: none"> – недосконалість державного нормативно-правового регулювання, його часті зміни; – дії державних органів влади; – зростання судових позовів до підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення кількості програних судових справ; – накладені штрафи санкції на підприємство
Технологічна	Технології виробництва	<ul style="list-style-type: none"> – висока зношеність матеріально-технічної бази; – низький рівень фондівдвачі; – недостатній обсяг страхових товарних запасів; – неефективне використання торговельної площі, обладнання 	<ul style="list-style-type: none"> – висока вартість обладнання та технологій 	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень конкурентоспроможності продукції
		<ul style="list-style-type: none"> – незадовільні умови збереження матеріальних ресурсів; – використання застарілого обладнання, його зношеність; – зниження якісних характеристик ТМЦ, недостатня забезпеченість процесу виробництва сировиною 	<ul style="list-style-type: none"> – банкрутство постачальника; – зрив договорів постачання 	<ul style="list-style-type: none"> – припинення постачання певного виду матеріальних ресурсів; – порушення ритмічності виробництва; – порушення технічних вимог щодо виробництва продукції зростання незворотних відходів
Майнова	Майнові цінності	<ul style="list-style-type: none"> – застарілі технології захисту інформації; – ризик достовірності та доступності інформації – відсутність документації, що регламентує рівень обмеженого доступу до неї працівників підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> – висока вартість та недосконалість програмного забезпечення; – швидка моральна зношувальність програмного забезпечення 	<ul style="list-style-type: none"> – використання комерційної таємниці; – конкурентами
		<ul style="list-style-type: none"> – недостатня ефективність системи управління підприємством; – висока плинність кадрів; – відсутність ефективної системи мотивації персоналу; – перехід працівника до конкурентів; – відсутність системи підвищення кваліфікації працівників підприємства; – конфлікти працівників між собою та з керівництвом підприємства; – відсутність служби безпеки на підприємстві 	<ul style="list-style-type: none"> – нестача висококваліфікованого персоналу; – високі темпи зростання рівня оплати праці; – низький рівень освіченості в питаннях гарантування безпеки; – переманювання висококваліфікованих працівників конкурентами; – високий рівень корупції 	<ul style="list-style-type: none"> – використання досвіду та знань колишніх працівників підприємства конкурентами; – неспроможність працівників професійно виконувати свою роботу через недостатній рівень кваліфікації; – зниження продуктивності праці; – силові рейдерське захоплення підприємства
Кадрова	Працівники	<ul style="list-style-type: none"> – недостатня ефективність системи управління підприємством; – висока плинність кадрів; – відсутність ефективної системи мотивації персоналу; – перехід працівника до конкурентів; – відсутність системи підвищення кваліфікації працівників підприємства; – конфлікти працівників між собою та з керівництвом підприємства; – відсутність служби безпеки на підприємстві 	<ul style="list-style-type: none"> – форс-мажорні та політичні зовнішні обставини 	<ul style="list-style-type: none"> – неспроможність експортувати продукцію в економічно розвинені країни – втрата значного сегменту зарубіжного ринку
		<ul style="list-style-type: none"> – недостатня ефективність системи управління підприємством; – висока плинність кадрів; – відсутність ефективної системи мотивації персоналу; – перехід працівника до конкурентів; – відсутність системи підвищення кваліфікації працівників підприємства; – конфлікти працівників між собою та з керівництвом підприємства; – відсутність служби безпеки на підприємстві 	<ul style="list-style-type: none"> – форс-мажорні та політичні зовнішні обставини 	<ul style="list-style-type: none"> – неспроможність експортувати продукцію в економічно розвинені країни – втрата значного сегменту зарубіжного ринку
Екологічна	Екологічний стан	<ul style="list-style-type: none"> – недотримання норм щодо змісту шкідливих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище; – недотримання екологічних параметрів щодо продукції, яка виробляється 	<ul style="list-style-type: none"> – форс-мажорні та політичні зовнішні обставини 	<ul style="list-style-type: none"> – неспроможність експортувати продукцію в економічно розвинені країни – втрата значного сегменту зарубіжного ринку
		<ul style="list-style-type: none"> – недотримання екологічних параметрів щодо продукції, яка виробляється 	<ul style="list-style-type: none"> – форс-мажорні та політичні зовнішні обставини 	<ul style="list-style-type: none"> – неспроможність експортувати продукцію в економічно розвинені країни – втрата значного сегменту зарубіжного ринку

ду функціональних складових системи економічної безпеки акціонерних товариств майнову складову.

Багато авторів розглядають економічну загрозу як потенційну можливість завдання шкоди суб'єктам господарювання діяльності з боку окремих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. Тобто поява загрози визначає потенційну можливість економічних втрат для підприємства [6; 10]. Однак повнішим видається визначення С.П. Дубецької, яка вважає, що під загрозою безпеки підприємству треба розуміти потенційну чи реальну подію, процес чи явище, яке здатне порушити його стійкість та розвиток і призвести до припинення його діяльності [14].

Мігус І.П. та Лаптев С.М. вважають, що під загрозою слід розуміти певну подію, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання, а ризик виступає результатом впливу загрози на дану господарську діяльність [15].

Загрозам економічній безпеці діяльності суб'єктів господарювання притаманні такі характерні ознаки:

- свідомий і корисливий характер;
- спрямованість дій на нанесення збитку суб'єкта господарювання;
- протиправний характер.

Основними причинами загрози економічній безпеці суб'єктів господарювання в сучасних умовах є:

- криміналізація економіки і спад виробництва;
- недосконалість законодавчої бази і державної економічної політики;
- недорозвиненість ринкової інфраструктури та відсутність найважливіших інститутів ринкової економіки;
- деформованість економіки, її монополізація і низька конкурентоспроможність;
- злочинні дії кримінальних угруповань;
- деякі особливості національного економічного менталітету.

У вітчизняній та зарубіжній літературі перелік загрози економічній безпеці діяльності підприємств взагалі характеризується достатнім рівнем визначення. Однак велике практичне значення має виявлення конкретних видів загрози стосовно складових економічної безпеки суб'єктів господарювання, виходячи з цілей такої класифікації.

Враховуючи необхідність пошуку напрямів мінімізації впливу загрози на економічну безпеку суб'єктів господарювання, автором було систематизовано загрози, виходячи з об'єктів, на які зазначені загрози здійснюють свій безпосередній вплив.

Беручи до уваги перелік функціональних складових системи економічної безпеки, запропонованих до використання автором (див. табл. 1), та ґрунтуючись на позиціях менеджменту щодо впливу на підприємство зовнішнього та внутрішнього середовища, здійснимо класифікацію загрози економічній безпеці суб'єктів господарювання (табл. 2).

Більшість джерел виникнення загрози економічній безпеці суб'єктів господарювання належить до внутрішніх загрози, що свідчить про недосконалість управлінської діяльності на підприємствах, відсутність ефективно діючої служби економічної безпеки, наявність проблем в управлінні персоналом тощо.

На посилення внутрішніх загрози також впливають зовнішні загрози, які, взаємодіючи між собою, збільшують ризик ведення господарської діяльності в цілому та призводять не лише до втрати частини доходу, а й навіть до втрати самого бізнесу.

Мінімізація впливу внутрішніх та зовнішніх загрози можлива за наявності на підприємстві системного підходу до страхування рухомого та нерухомого майна, підприємницьких та фінансових ризиків, працівників, а також їх відповідальності перед третіми особами за певні операції.

ВИСНОВКИ

Проблема забезпечення економічної безпеки різноманітних суб'єктів господарювання останніми роками набула особливої актуальності. Здійснення ідентифікації загрози і джерел їх виникнення відповідно до конкретних об'єктів захисту та функціональних складових системи економічної безпеки та передбачення заходів щодо мінімізації їх впливу — одне з найважливіших завдань забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Література:

1. Шульга І.П. Економічна безпека емісійної діяльності акціонерних товариств: монографія / І.П. Шульга. — Черкаси: вид-во "МАКЛАУТ", 2010. — 425 с.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О.І. Барановський. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. — 759 с.
3. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. — К.: Вид-во "Лібра", 2003. — 280 с.
4. Куркин Н.В. Управление экономической безопасностью развития предприятия: монографія / Н.В. Куркин. — Д.: АРТ-ПРЕСС, 2004. — 452 с.
5. Сликая В.П. Классификация угроз экономической безопасности предприятия / В.П. Сликая // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. — 2008. — № 2 (38). — С. 177—181.
6. Соснин А.С., Прыгунов П.Я. Менеджмент безопасности предпринимательства: учеб. пособие / А.С. Соснин, П.Я. Прыгунов. — К.: Европ. ун-т, 2004. — 357 с.
7. Васильців Т.Г. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого та середнього підприємництва: монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, А.М. Гуменюк. — Львів: Вид-во ЛКА, 2009. — 248 с.
8. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.]. — К.: Правова єдність, 2009. — 544 с.
9. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.З. Клебанова та ін. / За ред. В.М. Геєця. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. — 240 с.
10. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2001. — 528 с.
11. Зеркалов, Д.В. Безпека комерційної діяльності. У двох книгах. Книга друга: Захист. Довідник. — К.: Основа, 2006. — 800 с.
12. Ярочник, В.И. Система безопасности фирмы. — М.: Изд-во "Ось-89". — 2003. — 352 с.
13. Полянська А.С., Трощенко Т.А. Сучасні технології управління економічною безпекою підприємства [Електронний ресурс] / А.С. Полянська, Т.А. Трощенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. — № 29. — 2010. — С. 164—168. — Режим доступу до журналу: <http://www.nbu.gov.ua>
14. Дубецька С.П. Економічна безпека підприємств України // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: Збірник матеріалів науково-практичної конференції, Київ, 16—17 травня 2001 р. / Редкол. І.І. Тимошенко (голова) та ін. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. — С. 146—171.
15. Мігус І.П., Лаптев С.М. Необхідність розмежування понять "загроза" та "ризик" при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання // Ефективна економіка. — № 12. — 2011. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

Стаття надійшла до редакції 21.03.2012 р.